

POZBAWIENIE WOLNOŚCI – FUNKCJE I KOSZTY

Księga Jubileuszowa
Profesora Teodora Szymanowskiego

a Wolters Kluwer business

POZBAWIENIE WOLNOŚCI – FUNKCJE I KOSZTY

Księga Jubileuszowa
Profesora Teodora Szymanowskiego

redakcja naukowa
Andrzej Rzepliński
Irena Rzeplińska
Maria Niełacznna
Paulina Wiktorska

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2013

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Joanna Cybulska

Opracowanie redakcyjne
JustLuk

Łamanie
JustLuk Łukasz Drzewiecki, Stanisław Drzewiecki, Krystyna Szych

Projekt okładki i układ typograficzny
Marta Baranowska

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska SA, 2013

ISBN: 978-83-264-4224-7

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska SA

Redakcja Książek
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

PROFESOR TEODOR SZYMANOWSKI – ŻYCIORYS KRYMINOLOGA

Teodor Szymanowski urodził się 8 maja 1932 r. Płocku jako syn Feliksa i Leokadii.

Jest absolwentem Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, pracę magisterką pt. *Sprawcy rozboju* przygotował pod kierunkiem prof. Arnolda Gubińskiego. Pracę naukową rozpoczął w 1957 r. w Zakładzie Kryminologii UW, kierowanym przez prof. Stanisława Batawie, biorąc udział w badaniach empirycznych nad sprawcami przestępstw przeciwko mieniu. Od tego czasu Szymanowski był wierny podejściom teoretycznym i metodom badawczym Batawii – nestora polskiej kryminologii. Uważa się, słusznie, za „batawistę”. W latach 1959–1962 Teodor Szymanowski był asystentem w Katedrze Prawa Karnego UW, kierowanej przez prof. Jerzego Sawickiego, prowadząc ćwiczenia z prawa karnego. W latach 1962–1981 był pracownikiem naukowym resortowej placówki badawczej Ministerstwa Sprawiedliwości – Instytutu Badania Prawa Sądowego. W Instytucie tym od roku 1974 kierował Zakładem Prawa dotyczącego Młodzieży oraz badaniami nad polityką karną oraz zakładami karnymi i więźniami młodocianymi.

Od powstania, to jest od 1957 roku, Teodor Szymanowski aktywnie wspierał studencki ogólnopolski ruch penitencjarny. Ruch unikalny nie tylko w państwach za żelazną kurtyną. Uczestnicy tego ruchu stanowili po studiach (prawniczych, socjologicznych, pedagogicznych oraz psychologicznych) grupę otwartych na zmiany wyższych funkcjonariuszy więziennictwa, a wielu z nich kieruje dzisiaj prawie bez wyjątku wszystkimi akademickimi placówkami kryminologicznymi oraz penitencjarnymi.

Rozprawę doktorską pt. *Młodociani w polskim prawie karnym i penitencjarnym* Teodor Szymanowski przygotował pod kierunkiem prof. Stanisława Walczaka. Pracę tę obronił na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego w 1966 r. Dziesięć lat później uzyskał habilitację w Instytucie Nauk Prawnych PAN w Warszawie. Opublikował książkę pt. *Powrotność do przestępstwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności*, będącą owocem wszechstronnych badań empirycznych obejmujących 5 tys. skazanych młodocianych i ich losy po zwalnianiu z zakładu karnego. W 1977 r. w konkursie „Państwa i Prawa” na najlepszą pracę habilitacyjną otrzymał za tę książkę I nagrodę.

W okresie pracy w Instytucie Badania Prawa Sądowego dwukrotnie korzystał ze stypendiów naukowych. Najpierw było to semestralny pobyt we

Francji i Belgii, a później dwumiesięczny w badawczym instytucie resortowym w Vaucresson pod Paryżem. Te stypendia owocowały stałym, twórczym śledzeniem przez Jubilata literatury i prawodawstwa penitencjarnego krajów francuskojęzycznych.

W okresie pracy w IBPS Teodor Szymanowski prowadził także pracę dydaktyczną. Od 1972 r. wykładał w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej (obecnie Akademia Pedagogiki Specjalnej) patologię społeczną oraz kryminologię.

Lata 1980–1982 jak dla milionów Polaków stanowiły w jego życiu, także naukowym i akademickim poważny przełom. Współuczestniczył w pracach przygotowujących odejście prawa karnego w Polsce od wzorców radzieckich. Teodor Szymanowski był w 1981 r. głównym animatorem odtworzenia Stowarzyszenia Patronackiego – niezależnej od władz organizacji świadczącej pomoc skazanym, byłym więźniom i ich rodzinom oraz domagającej się niezależnego wglądu do sposobu postępowania z pozbawionymi wolności. Po zawieszeniu po 13 grudnia 1981 r. oficjalnej działalności Patronatu Teodor Szymanowski wznawia z grupą społeczników i jednocześnie profesjonalistów działalność tego stowarzyszenia w roku 1989, pełniąc na przemian rolę jego przewodniczącego i wiceprzewodniczącego, a przede wszystkim animatora jego programów.

Po ogłoszeniu stanu wojennego Teodor Szymanowski niezwłocznie zaangażował się w działalność powstałego 17 grudnia 1981 r. Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Internowanym i Uwięzionym, kierując zespołem pomocy przy kościele św. Krzyża w Warszawie, zajmując się osobiście gromadzeniem informacji o losie i miejscu pobytu represjonowanych, udzielając pomocy prawnej. W latach 80. przeprowadził badania nad sytuacją więźniów politycznych i publikował ich wyniki w wydawnictwach niezależnych, m.in. artykuł *Walka o status więźnia politycznego* (w:) *Praworządność*. Pismo Komitetu Ochrony Praworządności 1986, nr 4, s. 56–67. Jubilat był w latach 80. aktywnym wykładowcą problemów prawa karnego na niezależnych kursach edukacyjnych organizowanych przez kościołach.

To zaangażowanie się w pracę Prymasowskiego Komitetu „dostrzegł” minister sprawiedliwości, usuwając dr hab. Teodora Szymanowskiego w styczniu 1982 r. z Instytutu Badania Prawa Sądowego. W pół roku później został przyjęty do pracy jako docent w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, w którym pracował do przejścia w stan spoczynku. W roku 1983 został wybrany do Senatu UW. W IPSiR Teodor Szymanowski kontynuował swoje badania empiryczne i teoretyczne nad modernizacją polskiego systemu penitencjarnego w perspektywie załamania się porządku ustrojowego realnego socjalizmu. Owocem tych badań było wiele artykułów oraz książka zbiorowa: *Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1987. W IPSiR Jubilat wykładał prawo karne i prawo karne wykonawcze.

W 1990 r. Teodor Szymanowski otrzymuje tytuł profesora zwyczajnego. Tworzy Zakład Prawa Karnego Wykonawczego w IPSiR UW i kieruje nim do

emerytury. Jubilat był promotorem dwóch doktoratów: Antoniego Zielińskiego oraz Zdzisława Lorka oraz recenzentem w wielu przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich.

W początku 1990 r., w okresie przeprowadzania reform, prof. Teodor Szymanowski został doradcą Ministra Sprawiedliwości, a w 1992 r. został doradcą Dyrektora Generalnego Służby Więziennej i pełnił te funkcję przez 10 lat. W latach 1999–2012 był, z powołania premiera, członkiem Rady Głównej ds. Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym. W 1991 r. prof. Szymanowski był współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. Stanisława Batawii.

Profesor Teodor Szymanowski jest jednym z twórców kodeksu karnego wykonawczego z 1997 r. W latach 1989–1997 był przewodniczącym Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego w działającej przy Ministrze Sprawiedliwości Komisji do Spraw Reformy Prawa Karnego. Od początku transformacji ustrojowej Jubilat jest czołowym ekspertem Sejmu oraz Senatu w pracach nad wszystkimi ważnymi pracami legislacyjnymi w obrębie prawa represyjnego. Niezmiennie w swoich opiniach o projektach ustaw kładzie na szali swoje doświadczenie i wiedzę wnikliwego badacza podstawowych problemów kryminologii i polityki kryminalnej. Zawsze też kieruje się potrzebą tworzenia przepisów prawa, które stanowią wyraz poszanowania dla godności człowieka oraz rządów prawa. Profesor Szymanowski stale wspiera te inicjatywy ustawodawcze, które zmierzają do tworzenia norm prawa racjonalnego, nowoczesnego i humanitarnego, i krytycznie odnosi się do tych projektów, które obszar prawa karnego traktują jako pole do sprzyjania polityczno-kryminalnym instynktom populistycznym. Jubilat niezmiennie, przez całe swoje życie naukowe był zdecydowanym przeciwnikiem kary śmierci i walczył przyczynił się do zablokowania kilku prób jej przywrócenia w ostatnich latach. Jak mało kto profesor Szymanowski rozumie potrzebę prowadzenia rozumnej, respektującej różne wartości polityki kryminalnej oraz adekwatnego do obowiązków statusu prawnego funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz zawodowych kuratorów sądowych. Jako legislator Profesor Teodor Szymanowski wniósł wybitny wkład do tworzenia podstaw państwa prawnego w wolnej Polsce.

Jubilat od kilku dekad odgrywa istotną rolę w życiu naukowym polskich prawników. Był współzałożycielem Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego i jest jego wieloletnim przewodniczącym. W latach 1990–2011 był redaktorem naczelnym Przeglądu Więziennictwa Polskiego, a obecnie jest honorowym przewodniczącym kolegium redakcyjnego tego kwartalnika.

Trudno zliczyć dziedziny badań w obszarze wywodzącej się od Batawii kryminologii pozytywistycznej, na których Jubilat odcisnął swoje piętno w ostatnim półwieczu. Należały do nich: recydywa; readaptacja byłych więźniów do życia na wolności; badania longitudinalne losów nieletnich i młodocianych przestępców; zagrożenia alkoholizmem młodzieży; postępowanie z młodocianymi więźniami; kobiety w więzieniu; zasady prawa kar-

nego wykonawczego; probacyjne środki karne; skuteczność instytucji prawa karnego, postawy społeczne wobec podstawowych instytucji prawa karnego oraz wobec instytucji stosujących to prawo; wpływ czynników ustrojowych na przestępczość, konfrontacja standardów polskich ze standardami Rady Europy w postępowaniu z osobami skazanymi.

Za wybitne zasługi na rzecz umacniania demokratycznego państwa prawnego prof. Teodor Szymanowski został odznaczony 9 sierpnia 2004 r. Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Jubilat jest czołowym badaczem, który proponuje ograniczenie stosowania bezwzględnych kar pozbawienia wolności. Opowiada się za wymierzaniem wówczas, jeśli z uwagi na sylwetkę kryminologiczną sprawcy jest to możliwe, krótkich kar pozbawienia wolności oraz za stosowaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia wobec recydywistów zwykłych o pozytywnej prognozie. Postuluje racjonalizację odpowiedzialności karnej szczególnie określonych recydywistów wielokrotnych, aby sąd mógł obliigatoryjnie odpowiednio zaostrzyć karę pozbawienia wolności. Proponuje wreszcie, aby należący do tej kategorii przestępcy powrotni mogli korzystać z warunkowego przedterminowego zwolnienia po odbyciu 2/3 kary, a byli obliigatoryjnie zwalniani po odbyciu 9/10 kary i objęciu jednoczesnym dozorem kuratora sądowego.

W swojej najnowszej książce: *Przestępczość i polityka karna w Polsce w świetle faktów i opinii społeczeństwa w okresie transformacji*, Warszawa 2012, prof. Teodor Szymanowski opowiada się – w ramach racjonalizacji tej polityki i eliminacji z naszego prawa karnego „reliktów socjalistycznych” – za depenalizacją uchylania się od płacenia alimentów; za nowym podejściem do karania sprawcy drobnej kradzieży pierwszy raz karanego; za eliminacją możliwości wymierzania kary pozbawienia wolności za niepodporządkowanie się orzeczonemu zakazowi sądowemu; za złagodzeniem podstaw stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia, umożliwiającących sędziom penitencjarnym bardziej elastyczne decyzje dla konkretnego przypadku; za usunięciem przepisów o „chuligańskim występku” oraz za surowymi sankcjami dla sprawców najpoważniejszych zbrodni, stanowiących 3% całej przestępczości w Polsce.

Choć podglądy Jubilata znajdują zwolenników w wielu naszych ośrodkach naukowych, ich ustawy wyraz to wciąż perspektywa rzeźbienia skały kroplami wody.

Andrzej Rzepliński

DOROBEK NAUKOWY
PROFESORA TEODORA SZYMANOWSKIEGO

Publikacje książkowe

- Młodociani w polskim prawie karnym i penitencjarnym*, Warszawa 1967, ss. 212
- Powrotność do przestępstwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności. Zagadnienia systemu prawnego zwalczania recydywy. Badania katamnesticzne nad młodocianymi. Próby oceny efektywności kary pozbawienia wolności*, Warszawa 1976, ss. 227, bibliogr., Sum. (rec. Marian Flasiński, PiŻ 1977, nr 11; Michał Porowski, ZNIBPS 1978, nr 10, s. 390–395; Mieczysław Szerer, PiP 1977, z. 8–9, s. 214–215)
- Stan aktualny i podstawowe kierunki rozwoju systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1985, ss. 43
- Powrót skazanych do społeczeństwa*, Warszawa 1989, ss. 354 (rec. Jerzy Jasiński, PiP 1990, z. 3, s. 90–93; Zofia Ostrianska, PWP 1991, nr 1, s. 108–112)
- Młodzież wobec alkoholu na podstawie danych empirycznych*, Warszawa 1990, ss. 192 (rec. Irena Rzeplińska, Szkoła Specjalna 1991, nr 1, s. 62–64)
- Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Warszawa 1996, ss. 120, bibliogr. (rec. Zbigniew Hołda, PiP 1996, z. 12, s. 99–100)
- Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego. Podstawowe problemy w świetle badań empirycznych*, Warszawa 2004, ss. 303, bibliogr. (rec. Tomasz Wierzchowski, PWP 2005, nr 47–48 s. 162–167; Zbigniew Bronisz, Prok. i Pr. 2006, nr 5, s. 145–147; Krzysztof Krajewski, *Dokąd zmierza polska polityka kryminalna? (Wokół książki Teodora Szymanowskiego)*, PiP 2005, z. 10, s. 90–100)
- Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Warszawa 2010, ss. 424, bibliogr. (rec. Irena Rzeplińska, PiP 2012, z. 2, s. 113–115)
- Przestępczość i polityka karna w Polsce w świetle faktów i opinii społecznej*, Warszawa 2012, ss. 302

Książki wraz ze współautorami

- Wykonywanie kary pozbawienia wolności w świetle wyników badań* (współautor Janusz Górski), Warszawa 1982, ss. 287, Sum. (rec. Piotr Gosienicki, RPEiS 1983, z. 4, s. 306–309; Barbara Choruży, Wojciech Karpiński, NP 1984, nr 2, s. 105–110; Stefan Lelental, PiP 1985, z. 3, s. 113–115)
- Opinia społeczna w Polsce o niektórych patologicznych zachowaniach kontrolersyjnych, przestępstwach i środkach kontroli prawno-karnej* (współautor Aleksandra Szymanowska), Warszawa 1996, ss. 146 (rec. Jerzy Migdał, PiP 1997, z. 6, s. 110)
- Kodeks karny wykonawczy. Komentarz. Ustawy dodatkowe, akty wykonawcze* (współautor Zofia Świda), Warszawa 1998, ss. 595

Publikacje naukowe

- Rozbój i sprawcy rozboju*, AK 1960, nr 1, s. 215–237
- Młodociani przestępcy w projekcie kodeksu karnego*, Palestra 1963, nr 9, s. 34–39
- Nowe tendencje w postępowaniu z więźniami młodocianymi*, PP 1965, nr 4, s. 18–33
- Z praktyki penitencjarnej w Belgii*, PP 1966, nr 4, s. 71–82
- Niektóre aspekty penitencjarnej recydywy więźniów młodocianych*, PiP 1967, z. 12, s. 1000–1009
- Problemy praktyki penitencjarnej we Francji*, PP 1967, nr 1, s. 55–64
- Sposób i warunki odbywania kary pozbawienia wolności w świetle opinii więźniów młodocianych w Polsce*, Studia Socjologiczne 1968, nr 3–4, s. 345–363
- Recydywa penitencjarna w systemie penitencjarnym PRL*, PP 1969, nr 3, s. 3–16
- Niektóre problemy traktowania przestępców młodocianych w Polsce*, PP 1970, nr 2, s. 51–65, oraz wersja ros. i franc.
- Rozmiary recydywy skazanych zwolnionych z zakładów karnych dla młodocianych w Polsce*, PP 1970, nr 4, s. 17–31
- Udział ZMS w resocjalizacji młodzieży*, PPIK 1971, nr 3, s. 62–71
- Niektóre zagadnienia wymiaru kary (w pierwszym roku obowiązywania k.k.)*, PiP 1972, z. 6, s. 41–50
- Podstawowe elementy racjonalizacji polskiego systemu sprawiedliwości karnej* (współautorzy: Piotr Wierzbicki, Antoni Kobus, Marek Kosewski, Ignacy Pochwicki, Stanisław Strycharz), PPIK 1972, nr 4, s. 3–20
- Recydywa jako kryterium efektywności systemu sprawiedliwości karnej*, PPIK 1972, nr 4, s. 54–58
- Dalsze losy nieletnich i młodocianych sprawców przestępstw* (współautorzy: Ewa Żabczyńska, Adam Strzembosz), AK 1974, nr 6, s. 125–187, Sum.
- Niektóre problemy metodologiczne badania efektywności środków karnych*, ZNIBPS 1974, nr 1, s. 41–67

- Nieletni skazani na umieszczenie w zakładzie poprawczym. (Ogólna charakterystyka w świetle niektórych danych indywidualnych i środowiskowych)* (współautor Beata Gruszczyńska), ZNIBPS 1975, nr 2, s. 143–173
- Powrót do przestępstwa skazanych, którzy uzyskali zawód w czasie odbywania kary pozbawienia wolności*, ZNIBPS 1976, nr 4, s. 52–74
- Zagadnienie typologii przestępców praktycznie przydatnej w aktualnych warunkach polskich*, Prawne Nauki Uniwersytet Śląski Problemy Prawa Karnego 1977, nr 3, s. 50–63, Soderz., Sum.
- Doskonalenie systemu wykonywania kary pozbawienia wolności* (współautor Elżbieta Janiszewska-Talago), ZNIBPS 1978, nr 10, s. 200–225
- Idee Johna Howarda a problemy współczesnej praktyki penitencjarnej w Polsce* (współautor Stanisław Ziemiński), PiP 1978, z. 3, s. 59–70
- Niektóre wyniki badań nad powrotnością do przestępstwa skazanych po odbyciu kary pozbawienia wolności (w:) III Seminarium Kryminologii Porównawczej*, Warszawa 1976, pod red. Brunona Hołysta, Warszawa 1978, s. 27–31
- Znaczenie udziału społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności* (współautor Józef Korecki), Problemy Wymiaru Sprawiedliwości 1978, nr 15, s. 48–65
- Efektywność kary pozbawienia wolności mierzona powrotnością do przestępstwa*, ZNUJ Przegląd Prawny 1979, nr 89, s. 89–103
- Warunki indywidualnego oddziaływania penitencjarnego w świetle badań nad pierwszy raz skazanymi*, PiP 1981, z. 1, s. 27–41
- Oddziaływanie na postawy skazanych na karę pozbawienia wolności*, PPIK 1982, nr 1, s. 81–99
- Skazanie po raz pierwszy na karę pozbawienia wolności*, Prace IPSiR 1983, t. 8, s. 151–159
- Więź z rodziną młodocianych i młodych wiekiem skazanych na karę pozbawienia wolności (w:) Zjawiska patologii życia rodzinnego w Wielkopolsce oraz ich społeczno-prawne konsekwencje*, pod red. Aleksandra Ratajczaka, Poznań 1983, s. 327–335
- Praca więźniów w świetle danych empirycznych (w:) Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, pod red. Brunona Hołysta, t. 1, Warszawa 1984, s. 116–125
- Więźniowie sumienia*, Warszawa 1984
- Funkcje zatrudnienia skazanych w świetle danych empirycznych (w:) Praca skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Materiały sesji naukowej UMCS, 2-3.III.1983 r.*, pod red. Jacka Baranowskiego, Tadeusza Bojarskiego, Zbigniewa Hołdy, Lublin 1985, s. 47–58
- Prawa i obowiązki więźniów politycznych (rzeczywistość i postulaty) (w:) Spory wokół reformy więziennictwa. (Materiały ogólnopolskiej konferencji nt. modelu wykonania kary pozbawienia wolności i ośrodka przystosowania społecznego w Polsce Warszawa 26-27.I.1984)*, pod red. Stanisława Walczaka, Warszawa 1985, s. 107–126

- Podstawowe kierunki rozwoju systemu penitencjarnego w Polsce*, AK 1986, nr 13, s. 173–221, Soderż., Sum.
- Udział społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w Polsce po II wojnie światowej (w:) Spory wokół reformy więziennictwa*, pod red. Stanisława Walczaka, Warszawa 1989, s. 127–151
- Walka o status więźnia politycznego*, Praworządność. Pismo Komitetu Ochrony Praworządności 1986, nr 4, s. 56–67
- Młodociani przestępcy w prawie karnym wykonawczym Polski (w:) Postępowanie z młodzieżą w świetle norm prawa karnego w krajach socjalistycznych*, pod red. Wojciecha Michalskiego, Warszawa 1987, s. 77–101
- Stan aktualny i postulowane kierunki rozwoju systemu penitencjarnego w Polsce (w:) Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce*, pod red. Teodora Szymanowskiego, Antoniego Rzeplińskiego, Warszawa 1987, s. 17–64
- Zakres pomocy postpenitencjarnej świadczonej byłym więźniom w Polsce w ostatnich latach (w:) Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce*, pod red. Teodora Szymanowskiego, Antoniego Rzeplińskiego, Warszawa 1987, s. 277–287
- Niektóre czynniki readaptacji byłych skazanych na karę pozbawienia wolności oraz zapobiegania ich recydywie (w:) Prawnokarne i penitencjarne środki zwalczania recydywy specjalnej, materiały Konferencji 7–9.XII.1987*, pod red. Stefana Lelental, Łódź 1988, s. 155–185
- Ustawodawstwo karne z 1969 r. a ograniczenie rozmiarów recydywy (w:) O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu*, red. i wstęp Adam Strzembosz, Lublin 1988, s. 317–329
- Prawa i obowiązki więźniów sumienia (w:) Spory wokół reformy więziennictwa*, pod red. Stanisława Walczaka, Warszawa 1989, s. 107–126
- Dwadzieścia lat kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r. i perspektywy dalszego rozwoju prawa karnego wykonawczego. Materiały konferencji naukowej, Kalisz 25-27.10.1990 r.*, Kalisz–Łódź 1990, s. 387
- Kierunki reformy prawa karnego wykonawczego*, PPK 1990, nr 2, s. 5–20, Sum.
- Podstawy prawne korzystania z wolności religijnej w zakładach penitencjarnych w Polsce*, PPK 1990, nr 4, s. 55–62, Sum.
- Postępowanie z młodocianymi skazanymi na karę pozbawienia wolności w Polsce (w:) Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918-1988*, red. i wstęp Andrzej Marek, Warszawa 1990, s. 432–463
- Projekt kodeksu karnego wykonawczego z 1990 r.*, PiP 1990, z. 11, s. 23–36
- Spółeczna, aksjologiczna i prawna problematyka udziału społeczeństwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w Polsce*, PPK 1990, nr 1, s. 101–116, Sum.
- Uzasadnienie projektu kodeksu karnego wykonawczego z 1990 r.* (współautor Stefan Lelental), WPP 1990, nr 4, s. 429–463

- Niektóre uwarunkowania tworzenia i stosowania prawa karnego we współczesnej Polsce* (w:) *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej 11-12.06.1991 r. w Katowicach*, red. i wstęp Bronisław Czech, Katowice 1992, s. 283–293
- Więźniowie sumienia w Z.K. w latach osiemdziesiątych*, PWP 1992, nr 2–3
- Podstawy prawne działalności więziennictwa w latach 1944-1956*, St. Iur. 1992, t. XXII, s. 77–90
- Wpływ czynników ustrojowych, badań naukowych, systemu wartości oraz doświadczeń innych krajów na tworzenie i stosowanie prawa karnego we współczesnej Polsce (uwagi na marginesie badań)* (w:) *Dewiacje społeczne i ich kontrola w Polsce*, red. i wstęp Adam Krukowski, Warszawa 1993, s. 23–29
- Wykonywanie kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania we Francji* (tłum. oraz komentarz do ustawy). *Zachodnie ustawy penitencjarne. Teksty ustaw z komentarzami (Francja, Hiszpania, Niemcy, Szwecja)*, red. i wstęp Andrzej Rzepliński, Kalisz 1994, s. 13–20
- Godność sprawcy przestępstwa w nowym prawie karnym (projekty kk, kpk, kkw z 1995 r.)*, PWP 1995, nr 10, s. 29–34
- Kobiety w więzieniu. Problemy przestępczości, wykonywania kary pozbawienia wolności oraz powrotu do społeczeństwa*, Ethos 1995, nr 1, s. 127–136
- Młodzi Polacy wobec niektórych zachowań patologicznych, przestępczych oraz budzących społeczne kontrowersje* (w:) *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne: diagnoza, profilaktyka, resocjalizacja*, pod red. Stanisława Kawula, Henryka Machela, Toruń 1995, s. 27–34
- Trzy ustawy nowelizujące prawo karne w Polsce – wprowadzenie i wybrane przepisy*, PWP 1995, nr 10, s. 3–12
- Kryminologiczne podstawy reformowania prawa karnego wykonawczego w Polsce* (w:) *Problemy więziennictwa u progu XXI w.*, pod red. Brunona Hołysta, Sławomira Redy, Warszawa–Wiedeń–Kalisz 1996, s. 134–146
- Kodeks karny* (wstęp Janusz Wojciechowski). *Kodeks postępowania karnego* (wstęp Lech K. Paprzycki). *Kodeks karny wykonawczy* (wstęp Teodor Szymanowski), Warszawa 1997, ss. 514
- System kar, środków karnych i zabezpieczających oraz zasady ich orzekania w k.k. z 1997 r.*, PWP 1997, nr 16–17, s. 5–27
- Nowy kodeks karny wykonawczy*, PiP 1998, z. 9–10, s. 153–168
- Opinia badanych funkcjonariuszy i skazanych o przestrzeganiu prawa, wykonywaniu kary i reformie systemu penitencjarnego*, PWP 1998, nr 19, s. 13–29
- Podstawy prawne oddziaływania na skazanych i resocjalizacji po uchwaleniu Kodeksu Karnego Wykonawczego w 1997 r.* (w:) *IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa pamięci Profesorów Stanisława Jedlewskiego i Czesława Czapówa w 25 rocznicę powołania na UW Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji*, pod red. Michała Porowskiego, Warszawa 1998, s. 507–515

- Polemika z artykułem Henryka Machela, Kara śmierci jako kontragresja*, PWP 1998, nr 20–21, s. 59–69
- W kwestii represyjności kodeksu karnego z 1997 r. (na tle kodeksów karnych z 1932 r. i 1969 r.)*, PPK 1998, nr 18, s. 41–54
- Warunki wprowadzenia w życie reformy systemu karnego w dziedzinie wykonywania kar i środków karnych (w:) Model społecznej readaptacji skazanych w reformie prawa karnego. Aktualne problemy prawa karnego wykonawczego*, red. i wstęp Grażyna B. Szczygieł, Piotr Hofmański, Białystok 1999, s. 11–26
- Kary orzekane przez sądy powszechne na podstawie kodeksów karnych z 1969 i 1997 r. (Wstępna analiza porównawcza)*, PiP 2000, z. 12, s. 35–51
- Polityka karna sądów u progu nowej kodyfikacji*, PiP 2000, z. 1, s. 24–35
- „Patronat” w latach 1989-1999*, PWP 2000, nr 26, s. 111–115
- Podstawy prawne i problemy funkcjonowania kurateli w Polsce (w:) Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności 20–21.10.2000 r.*, wstęp Zbigniew Romaszewski, oprac. Bogumiła Cichońska, Małgorzata Lipińska, Bożena Purchała, Zbigniew Romaszewski, Janina Waluk, Warszawa 2001, s. 71–78
- Polityka kryminalna w świetle danych statystyki sądowej za lata 1997, 1999 i 2000. (Próba oceny)*, PiP 2001, z. 9, s. 44–55
- Projekt nowelizacji kodeksu karnego wykonawczego*, PiP 2001, z. 6, s. 52–63
- Propozycje nowelizacji kk a polityka kryminalna*, PWP 2001, nr 32–33, s. 3–21
- Orzecznictwo w sprawach karnych w Polsce w świetle statystyki sądowej za rok 1997 oraz lata 1999-2001*, PiP 2002, z. 10, s. 21–36
- Ustawa o kuratorach sądowych na tle pozostałych przepisów normujących ich zadania i obowiązki*, PWP 2002, nr 34–35, s. 3–24
- Czy trzeba zmieniać kodeks karny? Materiały z konferencji naukowej „Nowelizacja kodeksu karnego” Warszawa, 10 lutego 2003 r.*, pod red. Anny Kanińskiej, Warszawa 2003, ss. 62 (rec. Stefan Leleńtal, *Czy nowelizować kodeks karny?*, Przegląd Polityczny 2003, nr 3–4, s. 121–124), wystąpienie
- Działalność kuratorów sądowych w pierwszym półroczu 2002 r. w świetle wyników badań*, Biuletyn Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu Konferencje i Seminaria 2003, nr 7, s. 9–41
- Nowe unormowania w praktyce penitencjarnej (w:) System penitencjarny i post-penitencjarny w Polsce*, red. i wstęp Teodor Bulenda, Ryszard Musidłowski, Warszawa 2003, s. 128–157
- Problemy wykonywania kary pozbawienia wolności w świetle opinii dyrektorów zakładów karnych i aresztów śledczych*, PWP 2003, nr 38–39, s. 21–42
- Kodeks karny wykonawczy po nowelizacjach z 2003 r.*, PiP 2004, z. 3, s. 32–43
- Problemy środków polegających na poddaniu skazanego (sprawcy) próbie (w:) Zapobieganie i zwalczanie przestępczości w Polsce przy zastosowaniu probacyjnych środków karania. Wystąpienia i referaty z konferencji (Warszawa, 1-2.12.2003 r.)*, pod red. Małgorzaty Lipińskiej, Roberta Stawickiego, Warszawa 2004, s. 50–56

- Stan przestępczości a polityka kryminalna w Polsce* (w:) *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi Stefanowi Lelentalowi w 45. roku pracy naukowej i dydaktycznej*, pod red. Krzysztofa Indeckiego, Łódź 2004, s. 263–287
- Kuratorzy sądowi i zadania przez nich wykonywane po dokonanej reformie*, AK 2005, nr 27, s. 67–113, Soderż., Sum., bibliogr.
- Polityka karna sądów w Polsce (w latach 1997 oraz 2000-2003)*, PiP 2005, z. 6, s. 30–48
- Międzynarodowe standardy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich respektowanie w polskim systemie penitencjarnym*, PWP 2006, nr 50, s. 5–30
- Nowelizacja prawa karnego po 1998 r. a represyjność polityki karnej w Polsce* (w:) *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienie*, red. i wstęp Teresa Gardocka, Warszawa 2006, s. 172–194, bibliogr.
- Przestępczość ujawniona w Polsce w latach 1997 oraz 2000-2005*, PiP 2006, z. 10, s. 25–42
- Znaczenie standardów międzynarodowych w polskim prawie karnym a aktualne propozycje jego nowelizacji* (w:) *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych PAN*, red. i wstęp Władysław Czaplinski, Warszawa 2006, s. 916–930
- Stosowanie nowych unormowań w systemie penitencjarnym po reformie prawa karnego w Polsce* (w:) *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, pod red. Henryka Machela, Moniki Paliwody, Małgorzaty Spryszyńskiej, Gdańsk 2006, s. 41–51
- Opinia społeczna w Polsce o zmianach prawa karnego*, PiP 2007, z. 5, s. 3–19
- Proponowana nowelizacja prawa karnego w 2007 r. i jej następstwa dla polityki karnej w Polsce w nadchodzących latach*, PWP 2007, nr 56–57, s. 7–30
- Recydywa w polskim prawie karnym* (w:) *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, pod red. Krzysztofa Krajewskiego, Warszawa 2007, s. 113–135
- Przeludnienie zakładów karnych, jego następstwa i metody ograniczenia tego zjawiska*, CzPKiNP 2007, nr 1, s. 282–294
- Skazani recydywiści w Polsce w okresie transformacji w świetle danych statystycznych. Tom jubileuszowy dedykowany Paniom Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec, Zofii Ostrianskiej, Dobrochnie Wójcik*, pod red. Anny Koszowskiej, wstęp Anna Koszowska, Irena Rzeplińska, AK 2007–2008, nr 29–30, s. 739–761
- Zadania polityki kryminalnej na tle występujących trudności. Dwugłos w sprawie polityki kryminalnej*, PiP 2007, z. 7, s. 16–31
- Orzecznictwo sądów karnych w Polsce na tle obrazu przestępczości w latach 1997 i 2005* (w:) *Represyjność polskiego prawa karnego. Materiały konferencyjne* (Gniezno, 26–29.09.2006 r.), red. i wstęp Andrzej J. Szwarz, Poznań 2008, s. 25–46

- Postawy społeczeństwa polskiego wobec przestępczości i stosowanych środków kontroli* (w:) *Misja służby więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*. IV Polski Kongres Penitencjarny, pod red. Wiesława Ambroziaka, Henryka Machela, Piotra Stępniaaka, Poznań 2008, s. 31–41
- Środki terapeutyczne w systemie prawa karnego w Polsce do czasu jego reformy w 1997 r.* (w:) *Reforma prawa karnego. Propozycje i komentarze*. Księga pamiątkowa Profesor Barbary Kunickiej-Michalskiej, red. i wstęp Jolanta Jakubowska-Hara, Celina Nowak, Jan Skupiński, Warszawa 2008, s. 613–619
- Charakterystyka pozbawionych wolności. Przeludnienie więzień* (w:) *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989-2009*, pod red. Teodora Szymanowskiego [i in.], wstęp Zbigniew Ćwiąkalski, Marian Cichosz, Jacek Pomiankiewicz, Warszawa 2009, s. 113–126
- Kontrola wykonywania kary pozbawienia wolności przez Rzecznika Praw Obywatelskich* (w:) *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989–2009*, pod red. Teodora Szymanowskiego [i in.], wstęp Zbigniew Ćwiąkalski, Marian Cichosz, Jacek Pomiankiewicz, Warszawa 2009, s. 241–242
- Nowe unormowania dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przepisach kkw i w praktyce* (w:) *Dziesięć lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego*, red. i wstęp Stefan Lelental, Grażyna B. Szczygieł, Białystok 2009, s. 161–181
- Prawne podstawy funkcjonowania więziennictwa w Polsce i ich wpływ na wykonywanie kary pozbawienia wolności*, PWP 2009, nr 62–63, s. 33–48
- Zmiany w przepisach prawa karnego wykonawczego po 1989 r.* (w:) *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989–2009*, pod red. Teodora Szymanowskiego [i in.], wstęp Zbigniew Ćwiąkalski, Marian Cichosz, Jacek Pomiankiewicz, Warszawa 2009, s. 33–42
- Działalność Patronatu po II wojnie światowej* (w:) *O pomocy w powrocie do społeczeństwa*. W stulecie powstania Patronatu, pod red. Teodora Szymanowskiego, Warszawa 2010, s. 71–90
- Idea pomocy więźniom, ich rodzinom i podstawy prawne jej udzielania* (w:) *Wiedza – doświadczenie – praktyka*. Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne. Prace dedykowane Profesorowi Henrykowi Machelowi, pod red. Moniki Marczuk, Beaty Pastwy-Wojciechowskiej, Magdaleny Błazek, Kraków 2010, s. 247–258
- Karnoprawne podstawy instytucji poddania skazanego (sprawcy) próbie* (w:) *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, pod red. Tadeusza Jedyńaka, Krzysztofa Stasiaka, Warszawa 2010, s. 282–294
- Polityka karna w Polsce i opinia społeczna wobec zagrożeń przestępczością* (w:) *Bezpieczeństwo jako wartość*, Kraków 2010, s. 6–13

- Polityka karna w Polsce współczesnej w świetle przepisów prawa i danych empirycznych* (w:) *System Prawa Karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, pod red. Andrzeja Marka, Warszawa 2010, s. 209–265
- Przestępstwa i kary w 10 lat po wejściu w życie kodeksu karnego (w świetle statystyk kryminalnych)*, PiP 2010, z. 2, s. 5–17
- Znaczenie kuratorskiej służby sądowej w realizacji zadań polityki karnej i penitencjarnej w Polsce* (w:) *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce*, pod red. Krzysztofa Stasiaka, Łukasza Wirkusa, Pawła Kozłowskiego, Tadeusza Jedyńaka, Kraków 2010, s. 177–184
- Polityka penitencjarna w Polsce współczesnej* (w:) *System Prawa Karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, pod red. Andrzeja Marka, Warszawa 2010, s. 266–313
- Znaczenie nowelizacji prawa karnego z punktu widzenia polityki karnej z uwzględnieniem ostatnich zmian* (w:) *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Andrzejowi Markowi*, pod red. Violetty Konarskiej-Wrzošek, Jerzego Lachowskiego, Józefa Wójcikiewicza, Warszawa 2010, s. 923–931
- Międzynarodowe konwencje o postępowaniu wobec osób skazanych zwłaszcza osób pozbawionych wolności*, PWP 2011, nr 72–73, numer specjalny *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, s. 19–31
- Komentarz do Rekomendacji Rec (2006)2* (w:) *Europejskie Reguły Więzienne – Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, Warszawa 2011, s. 75–84
- Komentarz do Rekomendacji Rec (2003)23 o wykonywaniu przez administrację więzienną kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności* (w:) *Europejskie Reguły Więzienne – Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, Warszawa 2011, s. 123–126
- Komentarz do Rezolucji(67)5 Badania dotyczące społeczności więziennej* (w:) *Europejskie Reguły Więzienne – Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, Warszawa 2011, s. 257–259
- Postępowanie ze skazanymi recydywistami po wykonywaniu kary pozbawienia wolności* (w:) *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, pod red. Anety Michalskiej-Warias, Ireneusza Nowikowskiego, Joanny Piórkowskiej-Flieger, Lublin 2011, s. 1029–1037
- Prawnokarna ochrona rodziny* (w:) *Problemy penologii i praw człowieka na początku XXI stulecia. Księga poświęcona pamięci profesora Zbigniewa Hołdy*, pod red. Barbary Stańdo-Kaweckiej, Krzysztofa Krajewskiego, Warszawa 2011, s. 85–101
- Zmiany prawa karnego wykonawczego (o potrzebie i zbędności nowelizacji przepisów)*, PiP 2012, z. 2, s. 46–59

Redakcje publikacji naukowych

- Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce. Materiały ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej w dniach 12-13 grudnia 1985 r. (współredaktor Andrzej Rzepliński), Warszawa 1987, ss. 350 (rec. Jerzy Szumski, PiP 1988, z. 12, s. 115–117)*
- Patologia społeczna. Wybrane problemy, Warszawa 1991, ss. 186*
- Pamiętniki recydywistów, red. i wstęp, PWP 2001, nr 30 (wydanie specjalne), ss. 128*
- Więzenie w Gdańsku w systemach represji XX wieku. W stulecie więzienia przy ul. Kurkowej, red. i wstęp, PWP 2005, nr 46 (wydanie specjalne), ss. 208*
- Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1989-2009, wstęp Zbigniew Cwiąkałski, Marian Cichosz, Jacek Pomiankiewicz, Warszawa 2009, ss. 284 (rec. Michał Porowski, PWP 2009, nr 62–63, s. 203–209)*
- Działalność „Patronatu” w Warszawie. O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W stulecie powstania Patronatu, Białystok 2010, s. 262*
- Materiały Konferencji Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego w sprawie przedludnienia zakładów karnych (Warszawa, 2.VII.2009), PiP 2010, z. 2, ss. 32*

Opracowania

- Problematyka recydywy w Polsce (próba syntezy) (współautorzy Hanna Chrzanowska, Antoni Kobus, Piotr Wierzbicki), Warszawa 1970, s. 32*
- Vaucresson. 1975.01.29-31. Resocjalizacja a architektura zakładów karnych, Gazeta Sądowa 1975, nr 12*
- Warszawa. 1977.06.07. Konferencja poświęcona funkcjonowaniu ośrodków przystosowania społecznego, PiP 1977, z. 8–9, s. 252–254*
- Wspomnienie o profesorze Stanisławie Batawii, Gazeta Prawnicza 1980, nr 11*
- Wspomnienie pośmiertne. Janiszewska-Talago Elżbieta. 1927-1991, PPK 1992, nr 5, s. 111–112*
- Warszawa. 1998.10.14-16. III Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka, PWP 1998, nr 20–21, s. 193–198*
- Wspomnienie pośmiertne. Jerzy Jasiński, PWP 1998, nr 20/21, s. 3–4*
- Artykuły i inne ważniejsze teksty opublikowane na łamach „Przeglądu Więziennictwa Polskiego” w okresie od 1991 r. do połowy 2007 r. według autorów z podziałem na poszczególne dyscypliny nauki, wstęp Teodor Szymanowski, PWP 2007, nr 55 (wydanie specjalne), ss. 112*
- Andrzej Rzepliński sędzią Trybunału Konstytucyjnego, PWP 2008, nr 58, s. 195–196*

Recenzje

- Mieczysław Rudnik, *Warunki reedukacji młodocianych skazanych na krótkie kary pozbawienia wolności*, Kraków 1970, PPIK 1971, nr 1, s. 70–78
- Stanisław Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Warszawa 1973, PPIK 1973, nr 2, s. 79–82
- Barbara Kowalska-Ehrlich, *Warunkowe zwolnienie nieletnich z zakładów poprawczych*, Warszawa 1973, PPIK 1973, nr 4, s. 72–76
- Leon Tyszkiewicz, *Badania osobopoznawcze w prawie karnym. Wprowadzenie w problematykę prawną i kryminologiczną*, Warszawa 1975, ZNIBPS 1976, nr 5, s. 288–292
- Helena Kołakowska-Przełomiec, *Przestępczość i nieprzystosowanie społeczne nieletnich w genezie przestępczości dorosłych*, Wrocław 1977, NP 1979, nr 6, s. 126–130
- Adam Strzembosz, *Zapobieganie niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży. Wyniki badań empirycznych nad postępowaniem opiekuńczym w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej*, Warszawa 1979, Palestra 1980, nr 10, s. 93–96
- Leszek Lernell, *Podstawowe zagadnienia penologii*, Warszawa 1977, PiP 1979, z. 4, s. 141–144
- Leszek Lernell, *Współczesne zagadnienia polityki kryminalnej. Problemy kryminologiczne i penologiczne*, Warszawa 1978, Droit Polonais Contemporain 1980, nr 34, s. 82–84; *Sovriemiennoje Polskoje Pravo* 1981, nr 1, s. 52–55
- Zagadnienia nieprzystosowania społecznego i przestępczości w Polsce*, red. J. Jaśiński, Wrocław 1978, PiP 1980, z. 1, s. 141–144
- Jerzy Śliwowski, *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie. Rozważania penitencjarne i penologiczne*, Warszawa 1981, PiP 1984, z. 3, s. 119–121
- Elżbieta Janiszewska-Talago, *Wykonywanie kar długoterminowego pozbawienia wolności*, Warszawa 1980, RPEiS 1985, z. 1, s. 272–274
- Józef Korecki, *Kara 25 lat pozbawienia wolności w Polsce*, Warszawa 1988, PiP 1991, z. 4, s. 90–91
- Stefan Leleńtal, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 1990, PWP 1991, nr 1, s. 106–107
- Betty McKay, Luisa Purvis, *Nadzieja spoza krat*, Warszawa 1995, PWP 1995, nr 10, s. 119–120
- Maria Gordon, Tadeusz Kolarczyk, *Wspólnota anonimowych alkoholików*, Warszawa 1993, PWP 1995, nr 9, s. 127–129
- Jerzy Górny, *Elementy indywidualizacji i humanizacji karaniam w rozwoju penitencjarystyki*, Warszawa 1996, PWP 1997, nr 15, s. 124–126
- Stefan Leleńtal, *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996, PWP 1997, nr 14, s. 107–110

- Zbigniew Hołda, *Ustawa penitencjarna Republiki Federalnej Niemiec*, Lublin 1996, PWP 1997, nr 15, s. 127–128
- Abolicjonizm więzień – podejście racjonalne i humanistyczne. O karze pozbawienia wolności, o jej skutkach i możliwościach jej ograniczania, Kraków 1997, PWP 1998, nr 20–21, s. 183–185
- Karol Pawlak, *Za kratami więzień i drutami obozów (zarys dziejów więziennictwa w Polsce)*, Kalisz 1997, PWP 1998, nr 19, s. 108–110
- Mediacja. Nietelni przestępcy i ich ofiary, red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik. Warszawa 1999, PWP 2000, nr 26, s. 102–104
- Beata Czarnecka-Działuk, Dobrochna Wójcik, *Mediacja w sprawach nietlelnych w świetle teorii i badań*, Warszawa 2001, PWP 2002, nr 37, s. 133–139
- Atlas przestępczości, t. 3, red. A. Siemaszko, Warszawa 2003, PiP 2003, z. 11, s. 104–107
- Mirosława Melezini, *Punitivność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003, PWP 2004, nr 44–45, s. 175–176
- Nils Christie, *Dogodna ilość przestępstw*, Warszawa 2004, PWP 2005, nr 47–48, s. 179–181
- Jarosław Utrat-Milecki, *Podstawy penologii. Teoria kary*, Warszawa 2006, PWP 2008, nr 59, s. 175–176

Publicystyka

- Czy każdy przestępca musi być recydywistą (współautor Stanisław Szelhaus), PiŻ 1960, nr 1
- Młodociani przestępcy w projekcie kodeksu karnego, Palestra 1963, nr 9, s. 34–39
- Nowe formy wykonania kary pozbawienia wolności, PiŻ 1967, nr 17
- Francja – rola sędziego wykonującego kary, Gazeta Sądowa 1968, nr 7
- Nowa kodyfikacja a praktyka sądowa (współautorzy Franciszek Gąsior, Stanisław Strycharz), Gazeta Sądowa 1972, nr 10
- Badania nad recydywą młodocianych. Z działalności IBPS, Gazeta Sądowa 1974, nr 12
- Badania penitencjarne (dot. badań prowadzonych w Instytucie Badania Prawa Sądowego), Gazeta Penitencjarna 1976, nr 23
- Prawo penitencjarne (dot. wychowania prawnego), Gazeta Prawnicza 1977, nr 9
- Co zamiast rygorów? Przed zmianą regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, Gazeta Penitencjarna 1978, nr 10; ditto: Gazeta Prawnicza 1978, nr 9
- Ochrona młodzieży przed niedostosowaniem społecznym (dot. Francji), Gazeta Prawnicza 1978, nr 3
- Postępowanie z nietlelnymi sprawcami przestępstw (dot. Francji), Gazeta Prawnicza 1978, nr 2
- Polskie Stowarzyszenie Penitencjarne, wywiad, Gazeta Penitencjarna 1981, nr 18

- Potrzeba jawności i otwartości. Co na to nauka*, *Gazeta Penitencjarna* 1981, nr 3
Z potrzeby serca i rozumu. Polskie Stowarzyszenie Penitencjarne, *Gazeta Prawnicza* 1981, nr 17–18
- Zamknięty świat. Bunt i protesty więźniów*, *Tygodnik Demokratyczny* 1981, nr 49, s. 16–17
- Bliżej prawdy...* (dot. doświadczeń i perspektyw systemu penitencjarnego w Polsce), *Gazeta Prawnicza* 1986, nr 11
- Pół sensu kary*, wywiad, *Tygodnik Powszechny* 1987, nr 13
- Droga do optymalizacji* (dot. warunków wykonywania kary pozbawienia wolności), dyskusja redakcyjna, *Gazeta Prawnicza* 1988, nr 5
- Nie ma odwrotu od resocjalizacji*, dyskusja redakcyjna, *Gazeta Penitencjarna* 1988, nr 23
- W więzieniach*, *Ład* 1988, nr 40
- Widzimy potrzebę doskonalenia resocjalizacji*, dyskusja redakcyjna, *Gazeta Penitencjarna* 1988, nr 4
- Amnestia – co dalej?*, wywiad, *Rzeczpospolita* 1989, nr 279
- Bariery i możliwości resocjalizacji*, *Gazeta Penitencjarna* 1989, nr 16
- Kołowanie*, wywiad (dot. Polskiego Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”), *Przegląd Tygodniowy* 1989, nr 14, s. 8
- Koncepcja respektująca prawa człowieka. Możliwości i bariery resocjalizacji*, *Gazeta Prawnicza* 1989, nr 13
- Nie ma odwrotu od resocjalizacji*, dyskusja redakcyjna, *Gazeta Prawnicza* 1989, nr 1
- Spojrzenie za kraty*, wywiad (dot. Polskiego Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat”), *PiŻ* 1990, nr 17
- Patronat – znaczy opieka*, wywiad, *Rzeczpospolita* 1991, nr 33
- Drobni przestępcy nie muszą być izolowani*, wywiad (dot. kodeksu karnego wykonawczego), *Rzeczpospolita* 1998, nr 290
- Pod kuratelą*, *Rzeczpospolita* 1999, nr 301
- Za wolność będziemy płacić zawsze*, wywiad (dot. wzrostu przestępczości), *Gazeta Wyborcza* 2000, nr 283

CZEŚĆ I
ZASADY PRAWA KARNEGO ORAZ ZASADY
TWORZENIA PRAWA KARNEGO

PRAWO OBYWATELA DO SĄDU – „USĄDOWIENIE” SZCZEGÓLNYCH DZIAŁÓW POLSKIEGO PRAWA KARNEGO

Tadeusz Bojarski*

Tak sformułowany temat obejmuje dwie zasadnicze grupy zagadnień. Pierwsza dotyczy prawa obywatela do sądowej ochrony jego dóbr oraz jego roszczeń w relacji zarówno do innych podmiotów fizycznych, jak i publicznych. Druga – prawa obywatela do sądowego rozpatrywania skierowanych przeciwko niemu skarg, do sądowego osądzania zgłaszanych przeciwko niemu zarzutów zarówno ze strony organów publicznych, jak i ze strony innych obywateli. Oznacza to prawo do bycia pod sądnym wobec innych podmiotów. Szereg istotnych zagadnień mieści się w kręgu tej problematyki. Gdy chodzi o aspekt sądowej ochrony dóbr i praw obywateli należy podkreślić, że polskie rozwiązania prawne mieściły się stale, w ujęciu historycznym, w dobrym standardzie rozwiązań europejskich. Znana jest powszechnie, sięgająca czasów dawniejszych, zasada *neminem captivabimus nisi iure victum*, oznaczająca, że nie można nikogo uwięzić, kto prawnie nie został osądzony. To w latach 1425–1433 przyjęła się w polskim porządku prawnym zasada, że nie można ująć ani uwięzić bez sądu osiadłego szlachcica, z wyjątkiem schwywania sprawcy na gorącym uczynku w przypadku szczególnych przestępstw¹. Została ona zaliczona w czasie późniejszym do praw kardynalnych, a o jej znaczeniu w zespole tych praw pisał w 1791 r. prawnik z Torunia Jan B. Stejner². W okresie Sejmu Wielkiego zasada ta została odpowiednio

* Prof. dr hab. Tadeusz Bojarski, emerytowany prof. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii; Wydział Ekonomiczny, Politechnika Radomska im. Kazimierza Pułaskiego.

¹ Zasada ta została przyjęta w przywilejach: brzeskim (1425 r.), jedleńskim (1430 r.), krakowskim (1433 r.) i następnie rozszerzona na Ruś Halicką (1434 r.) – J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1, Warszawa 1964, s. 1424–1425, 524; zob. W. Dutkiewicz, *Zbiór praw sądowych Andrzeja Ord. Zamoyskiego 1778 r.*, Warszawa 1874, s. 121. Zasada ta nie przysługiwała szlachcie arianom – zob. Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 2, Warszawa 1966, s. 222.

² Zob. Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa...*, s. 185, 498.

rozszerzona na mieszczan według ustawy z dnia 18 kwietnia 1791 r. Prawo o miastach, a rezolucja Komisji Policji z dnia 12 listopada 1791 r. proponowała jej rozszerzenie także na ludność żydowską³. Warto zaznaczyć, że w postanowieniach Konstytucji 3 maja, uchwalonej w 1791 r. (art. VIII), znalazła się reguła „że władza sądownicza nie może być wykonywana ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla lecz przez magistratury [...] ustanowione i wybierane”. Należy to odczytywać jako prawo obywatela do sądu niezależnego. Nieco wcześniej, w projekcie Zbioru Praw Sądowych Andrzeja Zamoyskiego z 1778 r., znalazło się potwierdzenie zasady *neminem captivabimus* (cz. I art. XVI § 4) oraz, według badaczy tego dzieła, pojawiły się ważne propozycje uregulowań służących ochronie jednostki, np. zakaz darowania lub sprzedaży poddanych; zakaz ścigania wiejskiej dziewczyny, która uciekła do innej wsi, aby tam wyjść za mąż za wybrańca; prawo chłopu do sądu państwowego, gdy szlachcic przetrzymałby go w więzieniu dłużej niż 24 godziny⁴.

Myśl ochrony jednostki, w szczególności szlachcica, a później i innych osób, przed nadużyciami ze strony innych podmiotów rozwijała się trwale, a od czasu oświecenia, mimo pewnych ograniczeń w różnych momentach przełomowych, powszechnie w Europie. Przy czym należy podkreślić właśnie, że idea ta była bliska polskiej myśli społecznej i prawnej.

Z zagadnieniem ochrony jednostki przed samowolą ze strony innych podmiotów łączy się zaznaczona druga grupa zagadnień – sądowego rozpatrywania spraw osób oskarżanych o czyny zabronione. W tej kwestii zatrzymam się na końcowym etapie usądawiania szczególnych odcińków prawa karnego w Polsce. Prawo do sądowego osądzania czynów przestępnych popełnianych przez obywateli nie było kwestionowane od dawna. Natomiast w zakresie szczególnych kategorii czynów, np. dotyczących prawa karnego skarbowego albo znajdujących się w bezpośrednim styku z prawem karnym w znaczeniu ścisłym – czynów stanowiących tzw. wykroczenia – występowały wahania w zakresie systemowych rozwiązań prawnych. W każdym razie droga usądawiania postępowania w sprawach o te czyny (przestępstwa i wykroczenia skarbowe, wykroczenia powszechne) była długa i wieloetapowa. Zatrzymam się więc na kwestiach związanych z rozwojem rozwiązań w zakresie prawa wykroczeń oraz w zakresie przestępstw i wykroczeń skarbowych. Polska po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. zastała pewne wzorce istniejące w systemach prawnych państw zaborczych i na kształtowanie rozwiązań własnych potrzeba było i czasu, i pracy. Ale też niektóre rozwiązania były

³ Zob. tamże, s. 520, 527, 528, 529.

⁴ Ł. Kurdybacha, *Dzieje kodeksu Andrzeja Zamoyskiego*, Warszawa 1951, s. 86, 91, 94.

mocno już utrwalone w Europie. Co do prawa wykroczeń przyjęto po kilkuletniej dyskusji (1919–1932) w ramach prac Komisji Kodyfikacyjnej w 1932 r. zasadę, że wykroczenia w pojęciu przestępstwa się nie mieszczą. Stoją one obok nich w systemie naruszeń porządku prawnego, są przestępstwom pokrewne, ale formalnie, inaczej niż w systemie francuskim, nie stanowią podgrupy tej kategorii czynów zabronionych. Można przyjąć, że potraktowano je, i tak jest do dzisiaj, jako naruszenia bliskie przestępstwom, drobne, ale uciążliwe z uwagi na skalę masowości ich występowania. W następstwie nie widziano dla nich drogi sądowego osądzania ich sprawców, chociaż przewidziano środki represji odpowiadające karze kryminalnej⁵. W Europie funkcjonowały od początku XIX w. w tej sprawie w istocie trzy modele: francuski – sądowy, austriacki – administracyjny, pruski – mieszany. Prawo polskie opowiedziało się na pierwszym etapie odbudowy państwa za modelem administracyjnym. Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z dnia 7 lutego 1919 r. (Dziennik Praw Państwa Polskiego z dnia 8 lutego 1919 r. Nr 14, poz. 183) przewidywał w tym zakresie uprawnienia Komisarzy Ludowych, czyli późniejszych starostów. Przyjęto administracyjny model austriacki, co prawda najwygodniejszy w tym okresie odbudowy kraju, ale modelowo odbiegający od idei prawa obywateli do sądu. Dopiero ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267) dokonała tu odpowiedniej korekty, art. 98 bowiem wprowadził zasadę, że nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega. Natomiast art. 72 stanowił, że ustawy wprowadzą zasadę, iż od karnych orzeczeń władz administracyjnych zapadłych w pierwszej instancji będzie przysługiwało stronom prawo odwołania się do właściwego sądu⁶. Również ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. Nr 30, poz. 227) ustanowiła zasadę prawa obywateli do sądu (art. 68) i w szczególności zasadę nietykalności osobistej – zakaz pozbawienia wolności bez sądu. Tak więc, w krótkim czasie rozwoju instytucji prawnych odrodzonego państwa wprowadzono zasadę kontroli sądowej we wszystkich sprawach karnych. Ta zasada utrzymała się natu-

⁵ Zob. A. Marek, *Prawo wykroczeń (materialne i procesowe)*, Warszawa 2008, s. 8; por. T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu prawa wykroczeń (w:) Rozwój polskiego prawa wykroczeń (zbiór prac poświęcony profesorowi Arnoldowi Gubińskiemu)*, pod red. T. Bojarskiego, M. Mozgawy, J. Szumskiego, Lublin 1996, s. 14 i n.; J. Skupiński, *Model polskiego prawa o wykroczeniach*, Ossolineum 1974, s. 53.

⁶ Zob. T. Bojarski, *Ewolucja polskiego systemu...*, s. 15; A. Marek, *Proponowany model prawa wykroczeń i orzecznictwo w sprawach o wykroczenia na tle standardów europejskich (w:) Rozwój polskiego prawa...*, s. 26–27; por. G. Taubenschlag, *Polskie prawo karno-administracyjne*, Łódź 1930, s. 283 i n.

